

LIBNET számítógépes hálózat: jelen és jövő

Visszatekintés

A LIBNET program az oroszországi könyvtárak számítógépesítésének elméleti és módszertani alapja. Az *Orosz Föderáció Kulturális Minisztériuma* 1986-ban kezdte el a könyvtárak számítógépesítését. 1991-ben fogadták el "A kulturális ágazat informatizálása" c., első ágazati programot, amelynek keretében finanszírozták a minisztérium hatáskörébe tartozó (regionális és néhány szövetségi szintű) könyvtárak számára a számítástechnikai berendezések központosított beszerzését és az automatizált könyvtári-információs rendszer kidolgozását. Ebben a programban még nem szerepelt sem a munkák koordinációja, sem a teljesítés ellenőrzése. Nem foglalkoztak még olyan kérdésekkel sem, mint a hálózati együttműködés, a formátumok egységesítése, besorolási fájlok stb. Ugyanakkor világossá vált, hogy a Kulturális Minisztériumhoz tartozó könyvtárak az informatizálás terén messze elmaradnak más ágazatok nagy könyvtáraitól. 1992 nyarán tűzték napirendre a könyvtárügy új politikájának kidolgozását, a következő évben megalakult a munkákat koordináló ágazatközi szakértői tanács. Ebben az évben megkezdődött a gyakorlati munka is a központi regionális könyvtárakban a korszerű információs-könyvtári technológia bevezetésével és a szövetségi könyvtárak közötti információcsere kialakításával. Az első tapasztalatokat a hat moszkvai könyvtár együttműködésével 1994-1995-ben megvalósult LIBNET projekt eredményeiből nyerték, amelyben a hálózati együttműködést még kapcsolt telefonvonalakon bonyolították.

Ebben az időben önálló projektekként indultak az „Oroszországi könyvtárak az interneten”, „A bibliográfiai rekordok kommunikatív formátumainak kidolgozása” és a „Közös katalogizálás oroszországi központjának kialakítása” c. kezdeményezések, amelyek végül is ugyanazt a közös célt szolgálták. A Kulturális Minisztérium 1996. évi rendelete foglalta jogszabályba a LIBNET: oroszországi számítógépes információs-könyvtári hálózat létrehozá-

sát. Ennek következtében 1997-ben megszületett a LIBNET program és a megvalósítását előíró minisztériumi rendelet. A program célja: szabad hozzáférés megteremtése a polgároknak az oroszországi és a külföldi könyvtárak információs forrásaihoz, korszerű számítástechnikai technológiák és telekommunikációs eszközök felhasználásával. A program fő irányai:

- A könyvtárak komplex automatizálása, a meglévő elektronikus katalógusok fejlesztése, új katalógusok létrehozása, beleértve a közös katalógusokat is.
- Eszközök fejlesztése a hazai és a külföldi könyvtárak elektronikus katalógusainak, más oroszországi és külföldi információs forrásoknak az eléréséhez.
- A dokumentumszolgáltatás korszerű telekommunikációs eszközök használatára épülő, új technológiájának kidolgozása és bevezetése.
- A formátumokra vonatkozó könyvtári szabványok és a számítástechnika alkalmazásával összefüggő jogszabályok korszerűsítése.
- A képzés, továbbképzés megszervezése, a könyvtárak nemzetközi együttműködésének fejlesztése a LIBNET fő irányjaiban.

A program megvalósításában mérföldkövet jelentett az *Országos Információs Könyvtári Központ* (*Nacional'nyj informacionnyj bibliotecznyj centr = LIBNET Központ*) életre hívása. A központ irányító szervként és hálózati központként működik olyan feladatok végrehajtásában, mint

- az *Oroszországi Könyvtárak Központi Katalógusa* (*Svodnyj katalog bibliotek Rossii = SKBR*),
- a külföldről érkező kiadványok nemzeti bibliográfiai rekordjainak a szabványmintája (etalon),
- a könyvtárakban a katalogizálásra fordítandó kiadások csökkentése a rekordoknak az SKBR-ből történő átvételével,
- közös hozzáférési pont kialakítása az oroszországi és a külföldi felhasználóknak az oroszországi könyvtárakban lévő források eléréséhez,

- a könyvtárosok képzésének megszervezése a korszerű technológia alkalmazására a katalógizálásban és az olvasók kiszolgálásában.

Eredmények

- Az SKBR-ben 2006 végén több mint 80 könyvtár vett részt, a rekordok száma meghaladta a 7 milliót. 2003-tól kezdve több mint 600 ezer rekordot töltöttek le. A katalógizálásra 25 könyvtár kapott jogot.
- Elkészült a RUSMARC formátum, amelyet az IFLA illetékes állandó bizottsága 2000-ben hivatalosan is felvett a nemzetközi csereformátum nemzeti adaptációinak jegyzékébe.
- 2002-től folyik a besorolási és normatív adatokat, valamint a BBK (Bibliotečno-bibliografičeskaâ klassifikaciâ = könyvtári-bibliográfiai osztályozás) osztályozási rendszer fájljait tartalmazó országos rendszer fejlesztése.
- 2002-2005-ben megkezdődött a központi regionális könyvtárak, valamint néhány főhatósági és városi könyvtár internetalapú együttműködése.
- Jelentősebb projektek: *ARBIKON* (*Associaciâ regional'nyh bibliotečnyh konsorciumov = Regionális Könyvtári Konzorciumok Egyesülete*), *NEIKON* (*Nacional'nyj elektronnyj informacionnyj konsorcium = Országos Elektronikus Információs Konzorcium*). A 2002-ben alakult ARBIKON 57 régióból kétszáz, különböző főhatóságokhoz tartozó könyvtárat fog össze. A tagok közös erővel osztott katalógust építenek, 150 könyvtár vesz részt 1500 oroszországi folyóirat cikkeinek annotált feldolgozásában. Az ARBIKON közös katalógusa (2006 végén mintegy 8 ezer rekord) alapján működik az elektronikus dokumentumszolgáltató rendszer, amelynek keretében 150 regionális könyvtár küld cikkmásolatot.
- A Kul'tura KomSat műholdas rendszer fejlesztésével 2003-2005 folyamán megkezdődött a távoli területek számára a hazai és a külföldi információs források elérhetővé tétele.
- Elindult a virtuális bibliográfiai és faktográfiai információszolgáltatás. A közkönyvtárak első virtuális tájékoztató szolgálata 2003. óta működik (www.library.ru).
- 2004-ben a két nemzeti könyvtár kidolgozta az *Országos Elektronikus Könyvtár (Nacional'naâ elektronnaâ biblioteka = NEB)* koncepcióját. 2006 végére a NEB állományában 235 ezer dokumentum volt.
- A szövetségi és a regionális könyvtárakban tömegessé vált a katalóguscédulák retrospektív konvertálása, a teljes szövegű dokumentumállományok és adatbázisok építése. A nemzeti könyvtárak, a könyvkamara és más szervezetek

közreműködésével folyik a retrospektív nemzeti bibliográfia építése. A könyvekről elkészült az 1708-1930, az 1939-1945 és az 1980-2005 éveket átfogó állomány, valamint a disszertációk autóreferátumait tartalmazó adatbázis (1981-2005).

- A LIBNET program végrehajtását jelentős kiadói és módszertani tevékenység támogatta. A szakfolyóiratokban publikált cikkek mellett gyűjteményes kiadványok is napvilágot láttak.
- 2006 végéig 65 ezer közkönyvtárat számítógépesítettek, 25 ezer könyvtárban van internetkapcsolat.
- Az internet orosz nyelvű szegmensében több mint 900 könyvtári honlap található.
- A projekt folytatása 2010-ig az állami politika egyik fő iránya lett.

A LIBNET hálózat fő fejlesztési irányai (2007-2010)

- 1.1 Az információs-könyvtári technológiák országos normatív-módszertani alapjai
 - 1.1.1 A RUSMARC nemzeti formátumok rendszere
 - 1.1.2 A géppel olvasható katalógizálás és a könyvtári források minőségének szabványai és szabályai Az egységes országos szabályok kidolgozása mellett ide tartozik a régiókban a helytörténeti ismeretek elektronikus tárhelyeinek létrehozása; a távoli információs-konzultációs szolgálatok kialakítása, különös tekintettel a személyre szabott szolgáltatásra. A könyvtári honlapok megbízható kiindulópontok lesznek a felhasználóknak a hiteles információkat igénylő válaszok megtalálásában.
 - 1.1.3 A nemzeti besorolási/normatív fájlok rendszerének módszertani támogatása
 - 1.1.4 Módszertan a webes környezetben történő keresés univerzális eszközeinek kidolgozásához Ez a következő feladatokat jelenti: a nagy könyvtárak meglévő, legelterjedtebb tárgyi osztályozási rendszereinek integrálása; a különböző típusú információkereső nyelvek együttműködési módszereinek kidolgozása.
- 1.2. Nemzeti elektronikus könyvtári források
 - 1.2.1 Az oroszországi könyvtárak központi elektronikus katalógusa mint a RUSMARC formátumok alapján történő közös katalógizálás nemzeti rendszere Ide tartozó feladatok: az SKBR teljességének megoldása a kurrens kiadványok feldolgozásával, a központi katalógus-

ban a rekordok számának növelése évi 120-150 ezer tétellel; nem könyvtári intézmények bevonása az SKBR építésébe (pl. az elektronikus kiadványok köteles példányainak nyilvántartását végző Informregistr), a duplumok kiszűréséhez szükséges eljárás kidolgozása, az SKBR-ből letöltött rekordok számának növelése évi 600 ezerre, a LIBNET Központ adatbázisából a letöltések számának növelése évi 1 millió rekordra, a letöltési technológia telepítése a kis könyvtárakba.

- 1.2.2 A besorolási/normatív fájlok nemzeti rendszere Az ide sorolt feladatok közül kiemelendő a nemzeti besorolási fájlok integrálása a világrendszerbe.
- 1.2.3 Nemzeti elektronikus könyvtár A legfontosabb feladat egy nemzeti osztott automatizált információs-könyvtári komplexum kidolgozása és üzembe állítása, amely az ország könyvtárainak és egyéb tartalomtulajdonosoknak az elektronikus állományait kumulálja, és garantálja a digitális dokumentumok életciklusa alatti fenntartását. Az elektronikus dokumentumok gyűjtésekor be kell tartani a szerzői jogi védelemmel kapcsolatos jogszabályokat. A NEB tagjai azok a könyvtárak, amelyek lényegesen hozzájárulnak az információs forrásokhoz. A tagok szerződéseket kötnek egymással, amelyben meghatározzák az olvasók hozzáférésehez szükséges szabályokat. 2010-ben a NEB állománya 400-450 ezer dokumentumot fog tartalmazni, a tagok száma legalább öt lesz, a felhasználó könyvtárak száma meghaladja az ötszázat.
- 1.2.4 Retrospektív nemzeti bibliográfia Folytatódik az Oroszország és népeinek történelmi fejlődése során létrejött nemzeti dokumentumállomány bibliográfiai feldolgozása. Pótolják a nemzeti bibliográfiai számbavételben meglévő időbeni hiányokat. A projekt a könyvtárak hálózati integrációjára épül, és a könyvtárak által létrehozott, osztott elektronikus bibliográfiai adatbázisok összességét jelenti. Központi adatbázis épül a különösen értékes dokumentumokról és a könyvtörténeti emlékként kezelt gyűjteményekről. Az így létrejövő források online módon lesznek elérhetők, kiadásukat elektronikus és nyomtatott hordozón is tervezik.

1.2.5 Könyvtári portálok és honlapok Folytatódik a könyvtárak, könyvtári egyesületek és társaságok, oktatási intézmények, közös könyvtári projektek, szakkiadók és -kiadványok, a könyvtári területen dolgozó egyéb szervezetek portáljainak és honlapjainak a fejlesztése. A feladatok közül kiemelést érdemel a könyvtári portálok és honlapok központi katalógusának építése, a regionális és a városi könyvtárakban az elektronikus helytörténeti információk létrehozása.

1.3 Információs-könyvtári technológiák

1.3.1 Az elektronikus könyvtári források létrehozásának és használatának közös technológiái A könyvtári terület kiadásainak csökkentése érdekében a könyvtárak áttérnek az együttesen használható technológiákra, elsősorban az elektronikus katalógusok és az elektronikus könyvtárak kialakításában. A technológiák lehetnek központosítottak és a források elérésének osztott technológiái. A centralizált módszert a központi katalógusok kialakításánál ajánlott alkalmazni, mint például az OCLC WorldCAT katalógusa. Az OCLC oroszországi megfelelője a LIBNET Központ. Az osztott elektronikus katalógusokban folyó dokumentumkeresésre eredményesen használják a Z39.50 protokollt, amelyet a korszerű tendenciáknak megfelelően az SRW/SRU protokollra épülő webes technológiával kell kiegészíteni. A közös szolgáltatások fejlesztése a dokumentumoknak, illetve másolatoknak a nemzetközi szabványoknak megfelelő rendelkezésre és szolgáltatására irányul.

1.3.2 A könyvtári források nemzeti és nemzetközi szinten történő integrálásának webes technológiái Ide tartoznak a nemzetközi szabványokra történő fokozatos áttéréshez szükséges kutató-fejlesztő munkák, többek között az orosz katalógizálási szabályok megújítása, az XML formátum kidolgozása a RUSMARCHOZ, az SRW/SRU szerverek létrehozása, a könyvtárközi kölcsönzési/elektronikus dokumentumküldő szolgálatok kialakítása az ISO ILL protokoll alapján, a WorldCAT eléréséhez szükséges technológia kidolgozása az SKBR felhasználóinak, és az SKBR elérése a WorldCAT felhasználói számára.

- 1.3.3 A telekommunikációs technológiák fejlesztése a könyvtárakban Aktuális feladatok: mobil könyvtári portálok létrehozása a dokumentumok keresésére, megrendelésére és előjegyzésére mobilkészülékeken keresztül; a teljes szövegű állományok eléréséhez szükséges technológiák és szoftverek fejlesztése (OpenURL, 3M, NISO stb.); a könyvtárak kereső portáljainak integrálása a virtuális képző rendszerekkel; integráció az elektronikus pénzügyi tranzakciókhoz szükséges pénzügyi rendszerekkel; integráció az egyetemes külföldi azonosító és jogosultságot ellenőrző rendszerekkel (Athens Microsoft Passport Certificates Shibboleth).
- 1.3.4 Műholdas technológiák a könyvtárakban Az ország távoli lakott területeiről a könyvtárakban az internet elérését egyedül a műholdas kapcsolat teszi lehetővé. Olyan, az ország területének nagy részét lefedő hálózati műholdas infrastruktúra kiépítését tervezik a közkönyvtárakra alapozva, amely lehetővé teszi a kulturális és oktató intézmények, állami és helyi hatalmi szervek közötti információcserét.
- 1.3.5 Virtuális tájékoztató szolgálatok könyvtári hálózata A virtuális tájékoztató szolgálat alapelvei: hozzáférhetőség mindenki számára, minőségi szolgáltatás, integráció a világrendszerbe a jelentős projektekbe történő bekapcsolódással (pl. QuestionPoint). A feladat ennek a kidolgozása, megszervezése.
- 1.3.6 Az elektronikus könyvtári források információs védelmének megoldása A védelmi eszközök között szerepelnek kriptografikus és nem kriptografikus eszközök. Az előbbiekhez tartozik például az elektronikus digitális aláírás, az utóbbiakhoz pedig a szerverek beállítása az elektronikus források tárolására, a hozzáférési jogosultság adminisztratív korlátozása, a rendszerben végbemenő folyamatok protokolljainak készítése, a hardver- és szoftvereszközök figyelése.
- 1.3.7 Az elektronikus könyvtári források nemzeti biztosítási (védelmi) rendszere Tekintettel az információs forrásokban lehetséges műszaki meghibásodások, bűncselekmények miatti veszteségekre és az adatbázisok megsemmisülésére, szükség van a könyvtárak elektronikus

forrásainak védelmét szolgáló országos rendszer létrehozására. Az SKBR fogja jelenteni a rendszer jogi, műszaki és szervezési alapjait. Meg kell teremteni a szervezési, jogi és technológiai feltételeket ahhoz, hogy az SKBR-tagkönyvtárak a megfelelő fájlokat országos szintű megőrzésre át tudják adni. A védelmi funkció megvalósításához ki kell alakítani az információtechnológiai és anyagi infrastruktúrát, hogy a könyvtárak át tudják adni archiválásra a fájlokat és meg tudják kapni a biztonsági másolatokat.

- 1.3.8 A könyvtárakban lévő elektronikus dokumentumok megőrzése A dokumentumok hosszú távú megőrzését a digitalizálás teszi lehetővé, ugyanakkor a műszaki és a programeszközök gyors fejlődése miatt a digitalizált dokumentumok néhány év múlva már elérhetetlenné válnak. Ezért kutatásokat kell folytatni az elektronikus források és hordozóik fizikai megőrzésére, figyelembe véve a világon e téren már szerzett tapasztalatokat.
- 1.3.9 Az integrált könyvtári hálózatok komplex automatizálása nemzeti és regionális szinten A könyvtárak egyre bővülő feladatai egyrészt, a korlátozott munkaerő és pénzügyi források másrészt a könyvtárakat a takarékosabb technológiákra való áttérésre kényszerítik. A feladat állami szintű megközelítése az egyes könyvtárak automatizálásáról az osztott feladatokat megoldani képes könyvtári hálózatok automatizálására való váltást jelenti.
2. A LIBNET hálózat fő fejlesztési irányainak megvalósítása
- 2.1 Hardver és szoftver A LIBNET továbbfejlesztése nem vihető véghez a könyvtárak számítógépes rendszereinek korszerűsítése és a számítógépek számának növelése nélkül. Ebben az országos méretű feladatban a kulturális ágazat valamennyi irányítási szervének részt kell vennie.
- 2.2 Normatív jogi biztosítás A LIBNET fejlesztési feladatainak végrehajtásához, a könyvtárakban folyó munka megváltoztatásához szükség van arra, hogy a változásokat a normatív dokumentumok időben és megfelelő módon rögzítsék. Ide tartoznak a szövetségi szintű törvények, a törvényekhez tartozó rendeletek, az állami, városi és szakmai könyvtári szervezetek számára készülő módszertani ajánlások.

- 2.3 Szakemberképzés A feladatok közül kiemelést érdemel: a közép- és felsőfokú állami szakképzési szabványok tervezeteinek kidolgozása a LIBNET fő fejlesztési irányjaiban; a távoktatás fejlesztése, beleértve az oktatóközpontok hálózatának kialakítását.
- 2.4 Az információs-könyvtári technológiák szakterületi menedzselése Ide sorolható: az országos szintű és közös projektek irányítási rendszerének fejlesztése; a szakképzés és konzultáció ágazati rendszerének kialakítása; a hazai és a külföldi piac elemzése; az országban létrehozott információs-könyvtári források követése (monitoring); az elektronikus fizetési rendszerek bevezetése a könyvtárakban; a kiszervezési technológia elterjesztése.
- 2.5 Felhasználóképzés

- 2.6 Könyvtári együttműködés A LIBNET fejlesztési feladatainak megvalósításához nélkülözhetetlen a könyvtári szakemberek aktív részvétele a hazai és a nemzetközi könyvtári együttműködésben. A világszintű technológiák gyakorlati átvételéhez a legfontosabb részt vevő intézményeknek (LIBNET Központ, nemzeti könyvtárak stb.) be kell kapcsolódniuk az olyan nemzetközi projektekbe, mint az Elektronikus világkönyvtár, az Európa Könyvtár, a mesterkópiák világméretű nyilvántartó rendszere stb.

**/Komp'uternaâ set' LIBNET: sostoânie i perspektivy.
= Biblioteka, 2007. 6. sz. p. 6-15./**

(Viszocsekné Péteri Éva)